

УЗАМДЫГЫП СААДААН

Рейд

ДЕЛЕГЕЙГЕ ТАЙБЫН ДЭЭШ

Тыаа АССР-ийн Култура министрствонун эртем-методиктиг төвүн, профессорлардык бот-тыгын уурач чүдү бажынык. Таңды райкомунун култура кызматкери болгон «Шың» союу редакциясынын катчысына рейд бригадалык келгүчүлөрү 1983-1984 чылым кымык үстөрүнө уткутур Таңды районун култура албан черлеринин, көдө клубтарын, Култура бажыныкынын септегезин болгон белеткеленин дугайында хынадаан чоруткан.

Бо хүнерде районда 34 култура албан черлер бар: 18 библиотек, 9 култура бажынык, 3 музыка школалар болгон оң 2 салбыр база республиканын Алдан-маалыр адым чурт-шынчел музейин Кочетово суурда болгон Хону-Аксина филармония.

Рейд бригадасы баштай-ла Балгазында ирак эвесе Владимирова суурун Култура бажыныкынын нинти байдалын кынаан. Анда келген кижинин бир-ле дугайында эскер чүдүл — Култура бажынык долгандыр кандай-даа херим кылаан, соңгалар бузук, долгандыр мыла-мында калдым-даа бок бар, эскерткери урелик. Көдө Совет күткөсүмүнү даргазы Н. А. Артепованын чугулазы-биле алырга, 1983-84 чылдарыны кымык теңгине Култура бажыныкынын капитал септегезин чорутса-даа, ажалдык хой кезиниң күчөстөзүн болгон.

Анда болзаарга Сой суурда көдө клубуц нинти байдалы

херим. Ында-мында урелик, чугулазтыкмаан. Көкү агитация чок. Көрүкчүлөр олурар залда дөңгүл-де 2-3 лампочканы аскан. Директор Тамара Петровна Дегтеренко лампочкалар тыл алыр дээн каймын бээр чорза-даа, түнчел чок болгон. Совхозтун директору Н. П. Кожушконун чугулазы-биле алырга, эртен чылын кандай-даа план, саналга чок-ла шынары багай 700 тонна хөмүр-дашты ажык дээр адаанга овалдай төп каан. Ам бо хүнерде оң чүгүлө богу белин чыдып алган. Кара-Булуң салбырында көдө клубуц котельяны кылып дооскан, олар чүл сөөртүлгөзүн, болгон өскө-даа четес ажылдарын кылып эгетер, кымык-бууларын дериер бис деп профсоюз комитетинин даргазы В. Салапов директорга «ушкыжылты».

Дүргөн ферманын болгон көдө клубуц одалга системалык каян болуру, ажалты чон културалык амынгаларын кая эртеринер? А даштын Таңды-Уулаанын эдөөдө кар шагда-ла дүжүктөн.

Кочетово суурун Култура бажыныкынын директору Наталья Ивановна Никитина: — 3 чыл бурунгаар манча капитал септегезин чорутса-даа, оң шынары багай бол-

гондун бергеазыкчыларга таарып тур бис — деп чугула-ламы. Култура бажыныкы даштында, нинтиде-даа көкү агитация чок. Фойеде ханаларын куду йинги кайткан суг ий чыл улаштыр агыл келген. Ону амга дээр кылбаан. Сцена болгон көрүкчүлөр залында йи-ле лампочка бую-луртун хып турар. Унер-кырер эжиктерини кастактары бош болгондунан оон соок агаар кирип, чымыг доктаавас. Кол чүл кымык үдө одалга-ла болбай. А мында мынд эвес. Каш чыл мурунда бодурун ажал котельяны турда-ла, төпчүлөр чүс дээр Култура бажыныкынын одалгазын совхозтууга кошкан. Оон бээр соок бодун ужурундаан аяа орта оон-тоглаа, кежээрлер болгунер эртеринер аяа бергезин. Ынааган бо айтыртып шипитирлер «Коммунизмдин херел» совхозтун болгон көдө Советтин ууругулазында кол хамарык.

Атка аттыг сөксөтүн салбырында Чал-Кежиг суурун көдө клубуц чугулап, доулаа-даа болза, даштык байдалы корш чок, чагайгыч, дашта кылдырмаан, одалга печкаларын септеттинер. Олмышка Элегес Култура бажынында байдал база оң шоолуг дээрдедес дээрзин

рейд бригадасын илереткен. Ында режиссер, уурач чүдү ууруткучу, харын-даа директор шүт чок.

Ынааган кыскамы-биле демделээрге Таңды районун култура албан черлеринин 1983—1984 чылдарыны кыжына белеткел берге байдал-да турар. Ажалык чонуну културалык амынгаларын чон организастап, оң ажыктын чедип алыр соулга салдыган турза-даа, үстүндө демделетинер ажыл-агыйларын, култура одалгаларын, көдө Советтеринин болгон хой-нити организасталарын ажалга харымсада, тоомча чок чоруу-ла кымык белеткел узамдыканын рейд түнчел бадыткаан.

Кып мырылал-ла дүжери-ни кырында келген. Кылыман ажылдарын доозар дээр эя шымыкын ажылдаары негеттинер турар.

рейд бригаданын келгичи-гүнери И. КУЗНЕЦОВ, республиканын эртем методиктиг төвүн ажалдакчымы; А. НОРБУ, профбюроулаадык бот-ты-ынгар уурач чүдү бажынык ажалдакчымы. В. КАРА-САЛ, «Шымын» корр.

ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕР ХУРАЛЫ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА-нын корр.). Каяа-даа каттышпас шимчөөшкүнүң келгичи-гүнери чурттарың төлээлекчилериниң чурттарың хуралы Каттышкан Национал Организацианын штат-квартиранта болгон. Делегейин 120 күнүлөрүн болгон организацианын төлээлекчилери анаа кырыккан.

Делегей байдалының чидигеленин, соок дайынның кат-лап өскөзүн, дүжүкүлүг чоруктуд чаз одалгаларын тыткышкынын бүтү делегейин уластарының дүжүрээзин-биле хайгааран турарын каяа-даа каттышпас шимчөөшкүнүң даргазы, Индияны президенти И. Ганди хуралга демделген. Ядролуг боо-чепсектиң келгичи эидере буюрушкунуң делегей таарыжыл турар-дыр деп, ол чугулаан. Ынааган чепсек-ленишкенин дүжүр болгон тайбын хандырар херекке КНО-нун Кол Ассамблеясынын 38-чи сессиясы боттук салышкынын кирир ужуру-луг.

Чепсек-ленишкенин бүтү-нити болгон бүтү дүжүр дээр демисел каяа-даа кат-тышпас чурттарың мурунку хөдөөр кол соулгазы болуп турар. Ынааган чепсек-ленишкенин бүтү-нити болгон бүтү дүжүрбүн шаалда чер кырынга уула хуусаалыг, быжыг тайбын хандартынас ийик деп, И. Ганди айткан. Ядролуг чепсекти буюрушкунуң соок кызыраа, а оң соонда бүтү уузкары — чепсек-ленишкенин бүтү-нити дүжү-ренине баштайгы бажым бол-гон турар ужурулуг.

Эш Рубен Соусга СЭКП ТК-нын чедиргел байыры болгон оң Уластарың найы-ралм ордени-биле шаазаанын дугайында медээни ху-раалын кырыкчылар үзүктел чок адыш чаксаакчыны-биле уткаан.

Панаманын улусчу партия-зының ТК-зының күчөскен се-

Тайбың дээр демисел — каяа-даа каттышпас шимчөөшкүнүң эң чугула соулгаларының бирээни болуп турар деп, Кирпич президентиниң С. Кирпичу каяа-даа каттыш-пас шимчөөшкүнүң келгичи-гүнери чурттарың Европа бөлүгүнүн өмүзүндө делегейин чавырчылыктын боо-чепсекти эидере буюрушкунуң соок кызыраа, а оң соонда бүтү уузкары — чепсек-ленишкенин бүтү-нити дүжү-ренине баштайгы бажым бол-гон турар ужурулуг.

Кариб бассейнин районун-га болгон Топ Америкага америк империализмниң ажалдыг чимчөөшкүнүң Никарагуаның национал катап тургузушкунуң чазанын Уду-тукчу чөвүленин координатору Д. Ортега сойлаан илереткен. АКШ-тын талазында шериг интервенциянын дир-гелген булузу делегейин оң районунд кырында хөдөөр турбушаан. Никарагуаның революцианын Каттышкан Штаттар боой тударын, а кожа-выс Сальвадорда чонга уду-дерзин дүжү-чүрүмү политикти болгон шериг аргазы-биле камгалаарын орадалжып турар. Топ Америкада тургустунган ийик байдал каяа-даа каттышпас чурттарың сектил дүжүрээшкенин болгон сажыг човашкынын болду-байн барып шыдаас деп, ол чугулаан.

РУБЕН ДАРИО СОУСА

60 ХАРЛААН

ПАНАМА. (СЭТА). Панама-нын улусчу партиясының ТК-нын Чингиле секретары Рубен Дарио Соусанын төртүтүнгө-тирдес бээр 60 харлаанын тураскааткан партия Топ Комитетинин байырыг хуралы болгон.

Эш Рубен Соусга СЭКП ТК-нын чедиргел байыры болгон оң Уластарың найы-ралм ордени-биле шаазаанын дугайында медээни ху-раалын кырыкчылар үзүктел чок адыш чаксаакчыны-биле уткаан.

Панаманын улусчу партия-зының ТК-зының күчөскен се-

кретары Мигель Порселл ху-ралга чүс чугулаан тура, Рубен Соусанын эртен-маалыр келгичи, ажалчыларын эрге-ажым, тайбыг болгон уластар аразында найыралды бажылаар дээр демисел оң киргөөр уулуңу дугайында чугулаан.

ПУП ТК-нын Чингиле секретары Рубен Соуса изиг байыр чедиргенин болгон беким шаңнал дээр өөрү чедиргенин СЭКП ТК-га болгон СССР-ин Дээл Совет-иниң Президиумунга илерей-лээр.

ТАРААЧЫННАР САКТЫП АРТАР

Деханнар (тараачыннар)-биле ужуражырыңа өөредиге «дайымдылгаларың» аразында кыска чап-сарда уени кызыгаарланың хемчээлдиг сөөк шери-гилерин солдаттары болгон офицерлери тып турар. Эзөөс саныгы уени дүжүрүндэ эни амил-херектери-биле боттарының дугайында чаагы тураскаалды олар артыптыр турар.

ЧАЯ КАДЫНДА-ТРАКТОРУ

Ишчилериг ногаан өңүгү транспорттер суур шитинге херектен доктаай берген. Дайынчы машиналарын бүтү колонназы турупкан. Локтан дүжө халааш, кезек ком-мандирине механик-човашы бу-руушкунуңуң-биле дугуйла-чирбес кошкаан, оку солуур деп алектээ.

Септеле бөлүү ажылын эгел берген. Кузотан дери-гелер болгон херекселерин дүжүрүп ап, эфрейтор Борис Губин ажалдан кирипкен.

Ол кадында машиналардан эзөөр ирарта элөөн хой кижилер чыгып берген турган. Губин ажылын доозуу орган, ол уластарын бирөөсөн сөөк шери-гелерге чедип келгеш, суур талазынче холу-биле айтты,

сен — деп, ол Губинге чугула-лаан.

— Билдим, эш капитан. Хол дөжүзү биле маска даямы динчыл чымып калган. Тракторунуң илбирезин септээ, моторуңу база хынал көргөн. Шериг мурунда сол-дат төрөөн Казахстанга болгөзгөргө ажаллап турган болгөз оң моторун беш са-лаазы дег кылдыр билдир.

Мотор дагжап эгелээр, тра-ктор шилче унупкен.

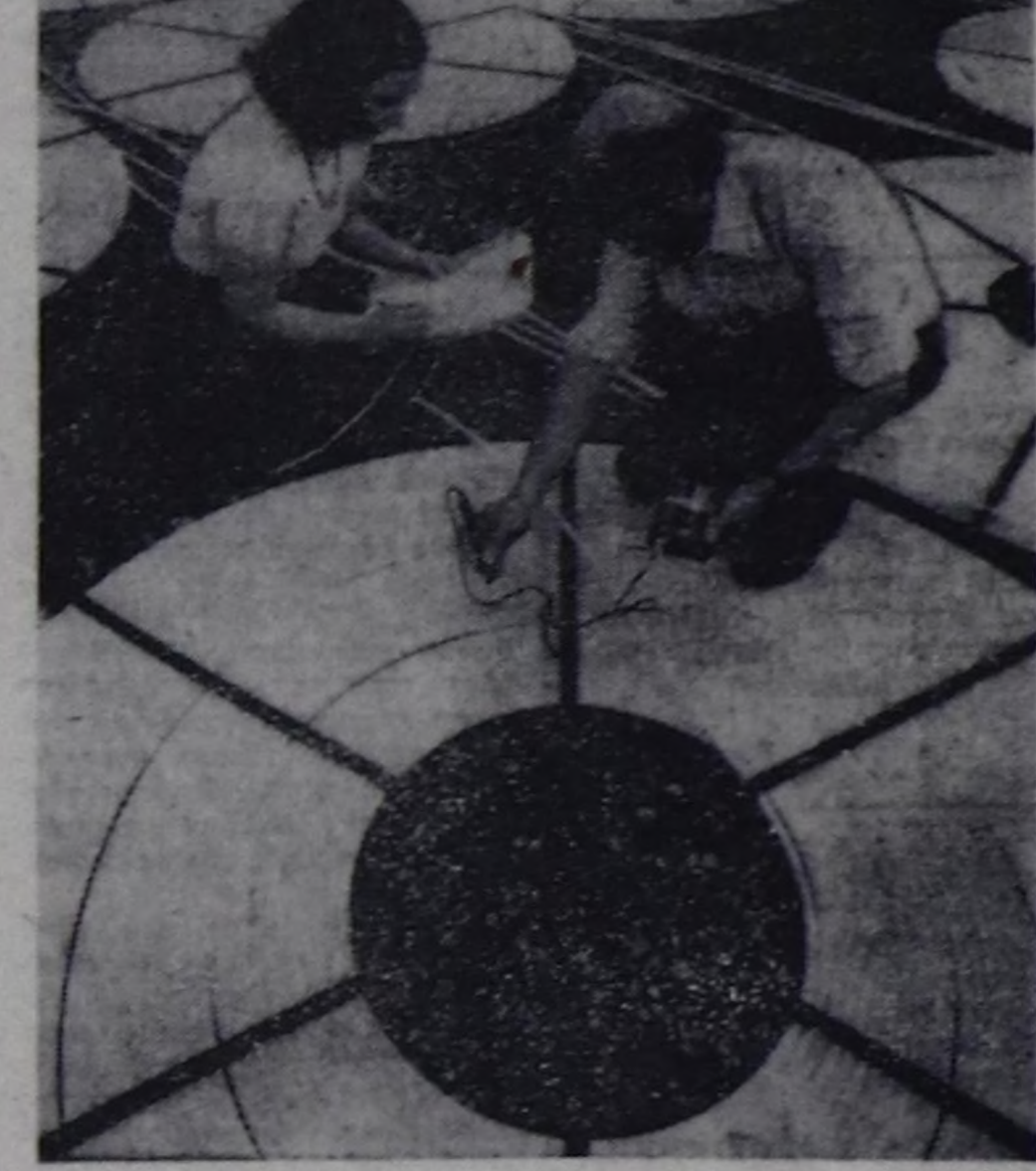
ДУНЕКИ ДУВУРЭЗЭИН

Медицина албанының улуг лейтенантымыз Сер-гей Димовтун албан эртерин турар шериг кезектери даглар аразында кышкылтык чоогуңа кезек ады алыры-биле доктаай берген. Аарыг уластарын ол аңа каш-даа катап хулаан ап турган. Ында чурттал турар уластардан эччи черинге чедир чүс километрге эзөөс эвес.

Дан адыл кээрге, кызыл крест палатынга аарыг ула-старын хулаан ап эгелээр деп

Совет кижилерге, делегейин өскө-даа уластарыңа, күрү-елер политиканын тодаргайлаар дээр харымсалгалыг бүтү кижилерге СЭКП ТК-нын Чингиле секретары, СССР-ин Дээл Советинин Президиу-мунуң Даргазы Ю. В. Андропо-вунуң меделели делегейин хай-инитиниң болгон пар-лазгынын кичөөгөйиниң тө-вүнүсө туруп турар. Сарыл-дыг улаан, боттук көрүш-күн, тайбынның салым-чолу дээр беким харымсалга Совет Эвиленин даштыкы полити-казының үндөзүн болуп турар деп, солуннар онзалал дем-делген турар. Чер кырынга тайбынны камгалаар дээр Со-вет Эвилени бодурун-ла бүтү чүдүлөрүн моон солгаар-даа кылдыр дээрин эң чугула чаа документ тодаргай бадыткаан-дыр деп, солуннар бижип тур-ар.

Бодунуң айыл чок чоруу, социализм дем каттышпа-газынын чурттарының айыл чок чоруу кандай-даа бай-далдарга хандырар шыдаарын Совет Эвилени быжым-биле шипитирлер меделээр-дыр деп, Болгарияның «Работни-ческо дело» солуун онзалал демделген. Чепсек-ленишкенин кичи дүжүренине, тайбын камгалаарыңа, бүтү чурттар-биле, оң шитинде Американын Каттышкан Штаттары-биле тайбын чурттарыңа шычы, ак сепкилдиг чүтү-дүүн СССР илергейлээр.

Чехослованияның эртемденнери энергияның немелде үнөр дестерин шипчилеп тыварыңа улуг сонугралын көргүсөин.

Хун болгаш геотермистик энергияны, биогазды амылап тур-гаш, 80 чылдарың төнүүнүң чедир 175 муң тонна курла-выр энергияны алыр көрдүнгөн. Суг чымыдар 70 муң дөр-белчин метр шөлүд хун коллекторларын ол үгө чедир тур-дар. Оон ыңай 20 муң дөрбелчин метр шөлү мал чөмөрүн кургадырыңа амылаар.

Прагаың эртем-шипчилел институттарының бирээзиниң ажалданчылары пластика хоолайларыңа чымыг коллектор-лары кылгып системаны ажалдан кылган. Хундүжү чыры-тың чымын амылаар талазы-биле чаа системаның амын-ты оң мурунда конструкциялардан үш катап беким болуп турар.

ЧУРУНКА: пластика хоолайларыңа кылган коллекторнуң кырында чымын институттук ажалданчыларының хөмчөөп турары.

ЧТН—СЭТА-нын фотозу.

ЧУГУЛА АЙТЫРЫГ

БЕРЛИН. (СЭТА). Америк ракеталардул чаа чепсекти Барыны Европага экпел нестер-дери болдурушкунуң — бөгү-гү эң чугула соулга-дыр деп, Финляндияның Пагоуш шимчөөшкүнүң национал комитетинин даргазы Йорма Ка-лерво Миеетинен демделген. Тайбын хандырар болгон чепсек-ленишкенин дүжүр талазы-биле эртем айтыры-ларың ГДР-де комитетиниң келгичи-гүнериниң мурунга ол чүс чугулаан. Барыны Ев-ропаның чурттарыңа америк адролуг чаа ракеталарын бо чымын төнүтүлдө тургузу-п эгелээр дээр АКШ-тын болгон НАТО-нун хартаалыкынын алкының келгичи айы-дын оратор демделген.

Боо-чепсекти улам-на эидере буюрушкунуң талазы-биле артык күшүгү болурун чедип алы-рыңе уластан АКШ-тын ад-министративияның политиканы делегейин дүжүкүлүг чоруу-нун улам-на чидигеленин-ниң кол чылдаганын болуп турар деп, И. Калерво Мие-етинен айткан.

ЧУГААЛАЖЫШКЫНАР

ТРИПОЛИ. (СЭТА). Ливия революцианын ууруткучу Муамар Каддафияны болгон Триполиде челе берген Конго Улус Республикасының президенти Дени Сассу-Нгессо-нун аразында чугаалажышкынар эгелээр.

Африка дигте байдал чугаа-лажышкынының кол айты-рым болуп турар. ДЖАНА агастан-тозуңуң амынгалык бугулар амыра, Чалта байла-че оңа кичи-гөйгөй чугаала-жышкынынын киржикчилери уластандыр турар. Ийи чурттуг аразында харылаа-ларын байдалың М. Кадда-фия болгон Д. Сассу-Нгессо-нун чугаалажык көргөн болгон ол харылааларын улам-на кал-барының аргаларын тодар-гайлааннар.

мичалза-даа оң сестери оула-га чокка бидинген. Тара-ачынар эчигиң холун найы-рал-биле туткан.

ЧАСТЫШКЫН СООНДА

Частышкынын оранчок му-рунда дагжап уткен. Оң даашташкынын дырган долу турда кезек командири улуг лейтенант Д. Васильев дайы-ме белек-ленин чоруушкуну айлай тургузушкан. Даглар, кашпаларга чүт-ла таар-жыр; балаттер хөп-хөнерте адаал-даа, көшке-даа бадып баа болуп.

Каш минута эртенге чы-дал бидинген: «Афган чы-машыны минага таварыш-кан, йингиз — бүдүн, ичча-ла-даа терен эвес, дүргөн се-че чүгүл берген. Кижилери бидинген». Техника билер бир кезек солдаттарын маш-панын септээр кылдыр улуг лей-тенант Д. Васильев артырып каш, арткачын-биле калы тараачынынын дилеп чору-кан. «Камгалап көрүңер!» — деп, афган човашы Рахман-нын үнү амынгалган. Кижилерин шунтуан тыпкан, чуртгалыкың чеге чедирин каш, совет шериглер оруун уламчылал чорупкан.

(СЭТА).

Эртем шипчилел

УЗУН НАЗЫЛААШКЫН ДУГАЙЫНДА

Амыралдыг хуваап бер-ге хуусаанын кижилер кезе-де-ле эвээр деп — санаар чо-роан «бурган номунда» бижит-тингенин бугулар 964 чыл дур-гузунда чурттаан Мусфасал-дин дугайында бажым мында джигирлер: «Элекке олуп кал-ган». Кижиниң чуртталгазын узамдыр-биле бурунгу алхи-мичер чачымтал хандыкын дилеп турганнар. Амгы үсө ууун назылаарың чажы-ттарың шипчилээр эр-темденнерин (совет болгон америка) — Абхазиян чедир берген. Олар боттарының ка-ды кылган шипчилелдерин түнчелерин тоокта чаа «Нау-ка» деп ном үндүрер черин үндүргөн «Оноа ховар узун назылаашкын» деп чымыдага парлап чарлаалар.

Изм-бүрү адыларынн спе-циалистерин (геронтологтар-нын, биологтарын, этнограф-тарын, антропологтарын, тоңгучуларын) шипчилел кы-лып чер кылдыр Абхазияны шипил алган аңа-ла тава-рылга эвес. Грузиян ССР-ини составында кирип турар, эрте-бургуңдаан бээр туруп кел-ген, бир ийи чон чурттал ту-рар ол автономнуг республи-ка бодунун узун назылаа-рының талазы-биле адалжып турар. Оң найысылалы Суху-мде ажаллап турар бир хо-реография ансамбли бодунун составыга 90 хардан куула назылыг кижилерин хулаан-байн турар. Нинти-биле алырга, Кавказ бола, чүгө СССР-де эвес, харын бүтү д-делегийн кырында эң-ле хой узун назылыг кижилерин ч-р болуп турар. Кавказтын чур-такчылары бүтү чурттуг тур-такчыларың чүгө 7 хуузу болуп турар бола-даа, чүс хардан ажып турар назылыг чурттакчыларын 35-тен хой хуузу мида чурттал турар.

Кавказ — ол дээрге да-лардыг, эрэг агардыр, агым суулуг, бодуусуң аңган баш-тайгы хевир колдаан чер — ууун назылаашкынын чай-гаар бүткен үндөзүн деп са-наткынын турган. Ынааган амгы үнүң шипчилелчери оңу шуут-ла ийчаар санавайы турарлар. Оларын санап ту-рар-биле алырга, узун назы-лаашкыны биле дагыч черин аразында хоолашкан чүс ба-ва бола, ол дорт харылаа эвес. Чер кырында даглыг черлер-ле хой болбай, ичча-да бола, Кавказта шыкаш хой узун назылыг кижилер кайда-даа чок. Майаа хамар-шыштыр даразында барым-дааны чугаалаары чеге чугу-ла: Кавказга турмушун чурт-тай берген орус кижилер чурттуг төп кезинде чурттал турар орус чон-биле дегээр-ге, узун назылаашкын талазы-биле хары-даа кууу көрү-түгү болуп турар. Ынааг төдөөс, даг чурттуг улуста узун назылаашкын бир-ле адым «куксал-салга» бар боор кылдыр бодарыңа ол чорук албадан турар. Шипчилелчи-лерин чамдыктар узун на-зылаашкынын генетиктиг (ук-

саа салгаар) дээр өөредийн камгалап турарлар. Оон-биле чегелештир эр-темденнер генетиктиг фактор-лун чугулазын эмин эртер хөөрөтпей турарлар. Оңа ховар узун назылаашкына хамарыштыр чүдө биологтук факторларын колдотпай, со-циал байдалдарын болгон ха-рын-даа мораль-психологтук хөөнү, чижээлээр, Абхазия-да бууруу баштыг өтбөсүн кылыа бугулар дүжүрүн биле кичи-гөйгөй алыр олар чугула деп санап турарлар. Шат-наадыан бээр-ле Абха-зияга өбөлөр саалаан чеге олардан кууу назылыг кижилер олуруп албай, бут кы-рынга турар ужурулуг турган. Ам-даа болаа чон чымыла чеге, кырыңар оурада аныак кижилер оларын эртенде тур-рарлар. Кыргың кижиле уткужа берген адыгы кижиле адынын кылажың оожумнат-кай; кыргыңа кандай дуза херекелетиниң чоруурун айт-тар. Чүс көдүрүп алган чо-роан кыргың кижиге таварыш-кан аныак кижилериниң оозун боду алган, чер адыл оозу чедирин бээр.

Абхазиянын көдө черлерин-де чачыл бугулар «сөбелер чөвүлелери» артып калган (Совет эрге-чагырганың чы-дарында-даа). Бир колхозтук даргазы мында эвес: «Бистин нинтиледе болгон өб-үлелери-виске кыргыңарын ролю конугу улуг, олар чокта бистер шуут-ла хожок бис». Эскер чугаалаарга, абхаз кыргыңар чүгө хүндүлгө-биле хурааткел эвес, олар боттарының ажалынын, бот-тарының дүжүлгөшкө болгон амыралдыг талазы-биле билиниң херекетин кезээде меделер билеп чоруурлар. Тус чеге богу берген чөрүлээр-лер шипитирлер, сөөлүг шипитирлер сөс оларын бо-луп турары таарылга эвес. А найы-дөл болгон байырла-дар хуңеринде баштайгы дашка көдүрер эргин кезээде оларга берип турар.

Ынааган, Абхазияның чоңу боттарының кылды ап турары чалаан оногара аргазын хүн-дүлүр. Стол артында олур-арын културалык Абхазияда кайгыгачык эни болгон эрте-бургуңдаан бээр ийчаар ту-руп келген, арага-дарыны кым-даа хөдүн эртер ишес. Бир эвес кым-бир кижиле дык эртер берген бола, оң ап болганы-ла ол бүтү чоңуну буруулаашкынында тавар-жыр.

Абхазиянын узун назылыг-ларын шипчилелчинин түнчел-иле, оларын аразында этт чивий турар кижиле чок дээр илэрзээр бугулар чугаалаар, чүгө этт аймак кирбей тур-рар эл-чөм кижиниң узун назылыг бодурунга таарымча-лы болуп турар эвес. Бадм-тал биле эвес. Аш-чөмнүн илгиз-бүрү болуп, ол чөмилде өңгөс болгон ак чөм аймак колдап турарын кол чүл болуп турар дээрин совет бо-лаш америк эртемденнер онза-

лап демделеп турарлар. Оон аңгыда, абхаз кыргыңар ар-чы чиргине йнактар, ол чигир болза конугу эм шынарыг дээрин бидингир болгай. Аб-хазтар ажыг сүттү, таракты, база калбаа-биле хергелеп ту-рарлар. Оларның уагетер до-маа мындыг: «Узун назылыг бодурун күзүр болуңура, ажыг таракты хөдүп иш». Абхазтарын канчаар кем чиргир база демделген казыр чугула. Олар кемин конугу иш эвес, чымыг үсинеде чирер, хымачылыг хөдөүс дайлап ажыраалар. Бир амер-ик шипчилелчиге демдел-ленин бола, абхазтарын чөм-ленир оңу доктаамал болгон чөм үсинеде кижиниң сажы-сеткилин дүжүрелдир хире чүдүлөр чугаалаарын багай аажым-чачыл деп санаар.

Бола бүтү бола, абхазтар-нын аңа-ла узун назылаа-рыга дузалал турар эвес, харын улам кырыза-даа, де-гел-күштүг артып, туудунур ажаллап чоруурунга база ду-залал турар. Чик адал чурт-талга боуу-ла назымын уза-дырынга дузалал турар. Чам-дык эртемденнерде узун назы-лаашкын «куксал-салга» деп адал бөдөшкын база бар. Бүтү-ле абхаз кыргыңарын нинтилеп буюрулгөзине бол-гон боттарының дузаалаа ажал-агыйларында шипла-ша-биле ажаллап турарлар. Мында кол чүс бола чүгө оларын ажаллап турарында эвес, а оларын ажаллап сеткил хамышкынын ап ту-рарында. Абхазиянын суура-лыгы каш чыл улаштыр шип-чилел чорудуп турган шип-чилелчиге эскерген: «Ажал-даа адалаган сеткил хамыш-кыны узун назылаашкыны-га дузалал турар дээрин бист-терин чымы алган барым-дааларымы херекелет сетки-лин амыл ажаллап турар. Бодунур ажал-ажык сетки-лин хамып чоруп кижилериниң кадыкчылы чеге элөөн эки болуп.

Совет болгон америк шип-чилелчилер узун назылыг бо-лурунун үндөзүнүн анык-бүрү факторлар-биле таймырлар турарлар: генетиктиг, эколог-тук, психологтук база күш-ажыл болгон аш-чөм тала-зы-биле байдалдар. Оон-биле чегелештир олар ол фактор-ларын кайзын-даа онзалал демделээр бодайып турар-лар. Эртемденнерин хой ну-руузу ол бүтү факторларын каттыштыр кичөөгөйгө алыр дээр талазы-биле чангыс ту-руштук. Оларын болал тура-ры-биле алырга, кижилер 100 ажыг, харын-даа 150 хаа чедир чурттал ужурулуг. Келир үдө геронтологының болгон кукусаа илженеризмниң че-дизиникиненин ачындаа кижилериниң намын ол хире узун турар болуп. Кавказтын онза ховар узун назылааш-кыны байдалы ол болаа бот-танмас күзөл эвес дээриниң дугайында буюрулду болду-руп турар.

Булат ЗАКИРОВ. (ПМА).

Р. ЧАНДРАНЫН МЕДЕГЛЕЛИ

